

SÁGI JUDIT–LENTNER CSABA

A magyar népességpolitikai intézkedések tényezői és várható hatásai

A gyermekvállalási hajlandóság és az újszülöttek számának csökkenése a fejlett világban általános jelenség, amelyet statisztikailag a teljes termékenységi arányszámmal és ennek korrigált mutatóival mérhetünk. Jelen tanulmány az elmúlt évtized gyermekvállalással kapcsolatos társadalmi-demográfiai tendenciáit vizsgálja, és az ezekre adott magyar pénzügypolitikai válaszokat mutatja be. A szerzők megvizsgálják a kormányzati beavatkozásokban bekövetkezett változásokat, a születésösztönző eszközökre, a családi támogatásokra és a szabályozási politikákra összpontosítva. Feltevésük, hogy a költségvetési politikai lépések – a gyermekvállaláshoz kapcsolódó juttatások (családi kedvezmények, otthonteremtési támogatások) révén – befolyásolhatják a gyermekvállalási hajlandóságot és a termékenységet. A szerzők saját – a magyar felsőfokú nappali képzésben részt vevők körében a közelmúltban két alkalommal is elvégzett reprezentatív felmérés keretében – empirikus kutatásuk eredményein keresztül is szemléltetik a családpolitikai beavatkozások hatását. Megállapításaik releváns adatokat tartalmaznak a családpolitika korcsoportonkénti és regionális differenciáltságát illetően, és előrevetítik a várható gyermekvállalási trendeket.

Journal of Economic Literature (JEL) kód: D6, H2, I38, J11, J13, R21.

Bevezetés

Az 1940-es évektől Nyugat-Európában, majd az 1960-as évektől Kelet-Közép-Európában is visszaesett a gyermekvállalási hajlandóság (*Neyer és szerzőtársai* [2016]). A munkahelyi követelmények növekedése és a hagyományos családi minták visszaszorulása mind csökkentette a gyermekvállalási hajlandóságot (*Oláh* [2015]). A keleti országokban a rendszerváltás okozta bizonytalanság is szerepet játszott

Lentner Csaba egyetemi tanár, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Kormányzástani és Közpolitikai Tanszék (e-mail: Lentner.Csaba@uni-nke.hu).

Sági Judit egyetemi docens, Budapesti Gazdasági Egyetem Pénzügy Tanszék (e-mail: Sagi.Judit@uni-bge.hu).

A kézirat első változata 2019. június 20-án érkezett szerkesztőségünkbe.

DOI: <http://dx.doi.org/10.18414/KSZ.2020.3.289>

a születésszámok visszaesésében. Ezek a tendenciák vezettek oda, hogy az ezredforduló után a teljes termékenységi ráta Európában (és Magyarországon is) tartósan a természetes reprodukciós rátát jelentő 2,1-es érték alá csökkent (*Sobotka* [2017]). Az ezredfordulótól napjainkig a teljes termékenységi arányszám éves értéke Európában 1,46 és 1,58 között ingadozott, Magyarországon ugyanezen arány 1,28 és 1,53 között változott (*KSH* [2019]).

A szociológusok és demográfusok szerint az európai országokban és Magyarországon is komplex társadalmi folyamatok állnak a gyerekvállalási hajlandóság csökkenése mögött. A család fogalmának átértékelődése (az új minták elterjedése) a házasságon kívüli együttélések általánossá válásához, a válások és az újráházassodások számának megemelkedéséhez, az egyedülálló szülőség mind gyakoribbá válásához vezettek (*Lesthaeghe* [2011]). Másrészt, a családalapítás és a gyermekvállalás időpontja kitolódott. A tradicionális létformák felbomlása, a fogyasztói társadalmakban az egyének családfelfogásának, illetve a nemek szerepének az átalakulása olyan minőségi változások, amelyeknek a születésszámokra gyakorolt hatását bizonyára nehéz számszerűsíteni (*Kelm* [2018]). Ezeket a mélyen a kultúrában gyökerező tényezőket várhatóan nehéz megváltoztatni, gazdaságpolitikai eszközökkel csak késleltetett hatással és korlátozottan (vagy nem) befolyásolhatók. A téma demográfiai megközelítése nem új (lásd többek között *Spéder* [2011]), mindazonáltal az elmúlt évek hazai születésösztönző gazdaságpolitikai intézkedéseinek tükrében a társadalmi hatásmechanizmusok vizsgálhatók.

Miközben számos fejlett országban az elmúlt évtizedekben azt figyelhettük meg, hogy a nők a gyermekvállalást egyre későbbre halasztják, amivel részben összefüggésben magas a gyermektelen nők aránya (*Spéder* [2011], *Spéder-Kapitány* [2014]). A halasztás mögött – a kulturális tényezők mellett – elődjegesen az iskolában töltött idő meghosszabbodása áll. Másrészt, a stabil párkapcsolat megléte mellett a gyermekvállaláshoz a fiatalok hangsúlyos tényezőnek tartják a megfelelő gazdasági háttér, azaz a munkahely és az önálló lakás meglétét (a bérszínvonal alakulása tekintetében lásd többek között *Antalóczy és szerzőtársai* [2018]).

A költségvetési politika részeként számos európai országban, köztük Magyarországon is alkalmaznak adó- és támogatáspolitikai eszközöket, amelyekkel a gyermekvállalás és gyermeknevelés költségeit (lakhatás, iskoláztatás, az anya kiesése a munkaerőpiacról) mérsékelik, a gyermekes családok részére a jövedelemtranszfereket növelik. A családok részére nyújtott költségvetési kiadások (pénzbeli juttatások, szolgáltatások és adókedvezmények, a lakástámogatások nélkül) 2015-ben a GDP 2,7 százalékát tették ki az EU átlagában (*OECD* [2019]), Magyarországon ugyanez a mutató 0,83 százalékponttal magasabb volt.

Jelen tanulmány a hazai termékenységi adatok bemutatását követően áttekinti a gyermekvállalást ösztönző állami pénzügyi eszközöket elemző nemzetközi és hazai szakirodalmat. A tanulmány középpontjában a magyarországi születésösztönző költségvetési politika hatásossága áll, amelyre nézve a fiatal felnőttek körében végzett felmérések eredményein keresztül von le következtetéseket.

A termékenységi arányszám alakulása Magyarországon

A termékenység hagyományos mérőszámaként ismert teljes termékenységi arányszám (*Total Fertility Rate, TFR*) definíció szerint „azon élve született gyermekek átlagos száma, akiket egy nő élete során világra hozhatna, ha a termékeny éveit az adott év korszpecifikus termékenységi arányszámainak megfelelően telnének. Ez az arányszám így egy hipotetikus generáció befejezett termékenységét adja meg, melyet úgy számítanak ki, hogy összeadják a nőkre vonatkozó korszpecifikus termékenységi arányszámokat egy adott évben (feltételezve, hogy a nők száma minden korban ugyanaz).” (KSH [2019])

A teljes termékenységi arányszám egy adott évben két tényező közrehatását tükrözi: a termékenység ütemét és szintjét. Az ütem akkor befolyásolja az arányszámot, ha a gyermekvállalás időzítése az életkor során megváltozik. Mint azt számos európai országban megfigyelhetjük, a gyermekvállalás elhalasztásával a szülő nők átlagos életkora kitolódik. Ennek a jelenségnek a hatására az adott évben született gyermekek száma – és következésképp a teljes termékenységi arányszám is – csökken, miközben a szülő nők (a későbbi életszakaszaikat is figyelembe véve) ugyanannyi gyermeket hoznak a világra (VID-IIASA [2018]).

Egy adott t -edik évben a nőkre vonatkozó termékenységi arányszámok összegét az (1) összefüggés szerint határozhatjuk meg:

$$TFR(t) = \sum_a f(a, t), \quad (1)$$

ahol az a jelöli a nők életkorát. A teljes termékenységi arányszám számításakor így módon figyelembe vesszük az élve születési sorrendet (Zeman–Sobotka [2016]). A szülő nők átlagos életkora (*mean age at birth, MAB*) a szülőképes korú nők kohorszónként számított, illetve a teljes termékenységi arányszámok hányadosaként számolható:

$$MAB(t) = \frac{\sum_a a \times f(a, t)}{\sum_a f(a, t)}. \quad (2)$$

Bongaarts–Feeney [1998] az időzítési hatás kiszűrésével egy ütem szerint kiigazított teljes termékenységi arányszámot határozott meg, a (3) képlet szerint (a képletben i jelöli az élve születési sorrendet és a p jelöli a paritási hatást, figyelembe véve azon nők arányát, akik az adott életkorukra még nem születtek).

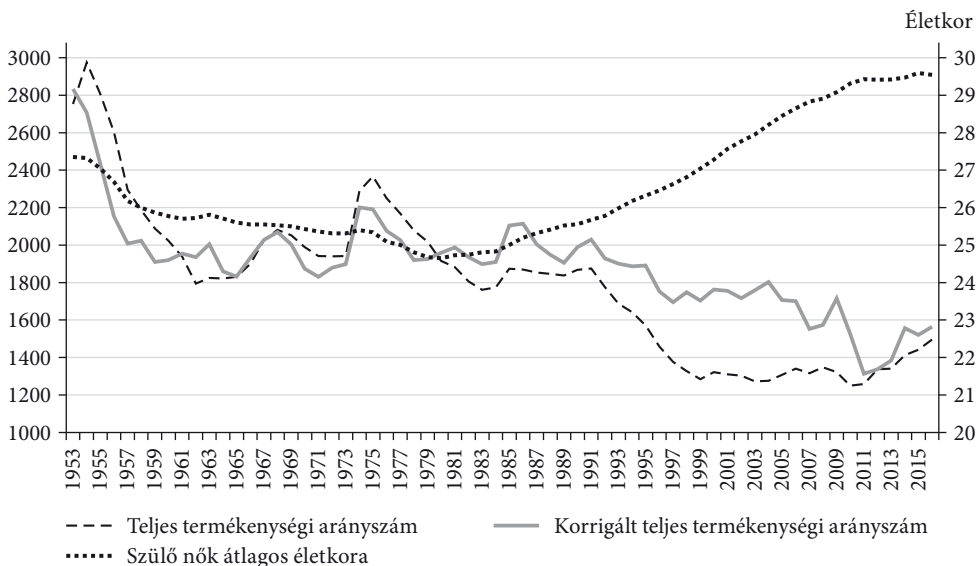
$$TFRp \times (t, i) = \frac{TFRp(t, i)}{1 - \frac{MAB(t+1, i) - MAB(t-1, i)}{2}}. \quad (3)$$

A teljes termékenységi arányszám 2,1-es értékét tekinthetjük reprodukciós szintnek. Hosszabb idősort vizsgálva, Magyarországon a teljes termékenységi arányszám mind nominális, mind korrigált értéken az 1990-es évektől tartósan, egészen napjainkig elmaradt a reprodukciós szinttől (1. ábra).

A népesség fogyása a legutóbbi években 1,5 körüli érték, 1,23 és 1,53 között ingadozott. Az életkori hatások alig változtatták a mutató értékét, következésképp a később vállalt gyermekek sem növelték szignifikáns módon a születésszámot. A szülő nők

1. ábra

A teljes termékenységi arányszám és a Bongaarts–Feeney-módszer szerint korrigált teljes termékenységi arányszám alakulása Magyarországon, 1953–2016

Forrás: Human Fertility Database (<https://www.humanfertility.org>) alapján saját szerkesztés.

átlagos életkora közel 30 életévre kitolódott; azonban a gyermekvállalás halasztása jellemzően még korábban (1997 és 2009 között) emelte meg a születésszámot. Megjegyezzük, hogy az Európai Unió országai esetében ez a mutató 1,46 és 1,62 közötti értékeket vett fel. Az uniós országokra vonatkozó átlag mögött ugyanakkor jelentős országok közötti eltérések húzódnak meg; egyes nyugat-európai országokban (például Írországban) magas, 1,9 körüli a termékenységi ráta.

A (korrigált) teljes termékenységi arányszámmal kifejezett születési trendekre adott válaszként a magyar családpolitikai ösztönzők között megjelentek olyan – jelentős költségvetési hatással járó – elemek, amelyeket a jelen tanulmány is bemutat. Az ösztönzők célzott hatásait előbb a nemzetközi szakirodalomban leírtak, majd saját kérdőíves felmérésünk eredményei alapján vizsgáljuk.

A gyermekvállalást ösztönző költségvetési politika értékelése a szakirodalomban

A nemzetközi szakirodalom alapján a születésszám alakulása makroszinten biológiai, társadalmi-kulturális és gazdasági-társadalmi tényezők együtteséhez köthető. Tanulmányunkban ezen elméleti modelleket és magyarázó változóikat összegezzük, megközelítően időrendi sorrendben.

A termékenységi változók hatását kutató elméletek (*Davis–Blake* [1956], *Bongaarts* [1987], *Easterlin és szerzőtársai* [1980]) középpontjában a nők gyermekvállalásra való

biológiai képessége áll, mely a fogamzáshoz – vagy éppen annak elmaradásához – vezet. *Coale–Trussel* [1974] azt a kérdést is felveti, hogy házasság (család) mennyiben biztosít pozitív, támogató környezetet a gyermekvállalásra. Megállapításuk, hogy a házasságban élő nők életkora szerinti termékenységi ráta befolyásolja ugyan a születésszámot, de nem elsődlegesen. A kutatások a gyermekvállalásra ható biológiai tényezők körében a nők életkora szerinti természetes termékenységet, a nemi érintkezések gyakoriságát és a születésszabályozást/fogamzásgátlást azonosítják a leginkább meghatározó változóként (*Freedman–Freedman* [1991], *Malthus* [1798]).

Easterlin [1978] és *Bongaarts* [1978] elsőként kísérelték meg számszerűsíteni a társadalmi tényezők hatásait a gyermekvállalásra. A természetes termékenység képezi a modellben a kínálati változót: arra a maximális születésszámra utal, amely fogamzásgátlás és abortusz nélkül létrejöhetne. A természetes termékenységi ráta melletti születéseknél valamivel alacsonyabb az ideálisnak vélt vagy szándékolt gyermekszám (*Lightbourne* [1985]).

Bongaarts [1993] fejlett gazdaságokra azt találta, hogy a családtervezés (a modellben a gyermekvállalás iránti kereslet) felülírja a természetes termékenységet, a tervezett gyermekszám közelébe csökkentve azt. Az újabb gyermek vállalásának társadalmi megítélése (*Bulatao* [1981]) és a gyermek vállalásának családon belüli tényezői (*Simon* [1975]) miatt a szülők kevesebb számú gyermeket vállalhatnak, mint amennyire lehetőségük lenne. A szülők társadalmi háttérét az iskolázottságuk is befolyásolja (*Namboodiri* [1974]).

A társadalomszociológiai modellek megállapításait a közgazdaságtani kutatások (többek között *Becker* [1965], *Nerlove* [1975]) a gyermekvállaláshoz és gyermekneveléshez kapcsolódó időráfordítással és más költségekkel árnyalják. Ebben az értelemben a gyermeknevelésre fordított idő, illetve a házaspár által együtt töltött idő lényeges elem a gyermekvállalási kérdésekben (*Lelbowitz* [1974]). A család (háztartás) közgazdaságtana a háztartás által megtermelt javak, a munkaerő-kínálat, illetve a felhalmozott vagyon összefüggésében értékeli a szülők gyermekvállalással kapcsolatos döntéseit (*Becker–Lewis* [1973]). A minőségi gyermekvállalás modelljében (*DeTray* [1973], *Willis* [1973], *Gronau* [1973]) a gyermekekre fordítható erőforrások nagysága mellett a gyermekvállaláshoz kapcsolódó elégedettség az a tényező, amely befolyásolja a tervezett gyerekszámot. A minőségi gyermekvállalás elméletének kritikája a gyermekvállalást – a fogyasztói társadalomban – a státusz és a jövedelem negatív függvényeként értelmezi (*Leibenstein* [1975], *Cullison* [1977]).

Napjaink termékenységgel foglalkozó szakirodalmában új irányként a térségi tényezőket kutató tanulmányok jelennek meg (részint arra adott válaszként, hogy a termékenység mikroökonómiai elemzése tárgyában a megelőző három évtizedben írt tanulmányok magyarázó ereje csekély, lásd *Robinson* [1997]). A nagyvárosok külső kerületeiben és elsősorban vidéken a termékenységi ráta általában magasabb (*Fiori és szerzőtársai* [2014]), bár a pontos okok nem ismertek.

Európai országokra végzett kutatások alapján *Kulu* [2013] azt találta, hogy a nagyvárosokban kisebb a termékenységi ráta, mint az alacsonyabb népsűrűségű, jellemzően vidéki területeken. Érdekes módon a területi különbségeknek az első gyermekre van közvetlen hatása: az első gyermek vállalásának kisebb a valószínűsége

a nagyvárosokban élők esetén (*Kulu és szerzőtársai* [2009]). *Boyle és szerzőtársai* [2007] hasonló eredményre jutott a nagyváros központi és külső kerületeit illetően; hangsúlyozva, hogy ez a modell elsősorban a fiatalabb generációkra áll fenn (az idősebb generációk esetében a termékenységi ráták a területek között kiegyenlítődnek). Ugyanakkor a kutatók is elismerik, hogy vélhetően kölcsönös összefüggés van az egyes generációk lakóhelyválasztási szokásai és a gyermekvállalási hajlandóság polarizálódása között (*Kulu-Boyle* [2009]).

A környezeti hatások (például kertes lakóövezet, játszótér, bölcsődei és óvodai szolgáltatások, gyermekorvosi ellátás színvonala) lényegesen befolyásolják a szülők gyermekvállalási döntéseit (*Basten és szerzőtársai* [2012]). Ezenfelül a lokális környezet által közvetített családmódel, a férfi–női szerepek szintén hatással vannak a termékenységi ráták alakulására. A környezeti hatásokat ugyanakkor kiegészíti az úgynevezett választási hipotézis, amely arra utal, hogy az anya (illetve a pár) a gyermekvállalási terveinek megfelelően választja ki a lakókörnyezetét. Ily módon, akik nagyobb családot terveznek, a gyermeknevelésre jobban alkalmas kertes lakóövezetbe költöznek, továbbá tekintettel vannak a gyermekellátási szolgáltatások és infrastruktúra rendelkezésre állására, illetőleg ezek költségeire.

A területi elvű megközelítést alkalmazó modellek az átlagos termékenységi ráták mellett a területileg szegmentált termékenységi ráták figyelembevételét is ajánlják a pénzügypolitikai döntéshozóknak (*De Beer-Deerenberg* [2007]). Ezek a területi különbségek szignifikáns hatással vannak a gyermekvállalási hajlandóságra, különösen a második és a harmadik gyermek megszületésére (*Fiori és szerzőtársai* [2014]). *Mihályi* [2019] kutatásai alapján, amikor a családok *ex ante* döntést hoznak a gyermekvállalásról, akkor meredeken csökkenő határhaszonnal számolnak. Vagyis az első gyermek születése óriási boldogsággal (haszonnal) jár, ehhez képest a második és a további gyermekek hasznossága csökken. Sőt (a magyar állami családtámogatási rendszerre is utalva) a szerző hozzáteszi, hogy a népességfogyás és az előregedés nemzeti keretek között nem szüntethető meg, sőt számottevően nem is enyhíthető, akármilyen nagy pénzüsszeggel is próbálja az állam csökkenteni a gyermekvállalás egyéni költségeit.

Európában az első demográfiai átmenet időszaka a 19. és a 20. századra tehető (*Lesthaeghe* [2011]). Ekkor sajátos módon a termékenységi ráták annak ellenére csökkentek, hogy a házasságban élők aránya növekedett (az emberek egyre fiatalabban kötöttek házasságot, alacsony volt a válási arány, és magas volt az újráházassodási arány). A gyermekvállalás általános volt a házasságok esetében, és a szülők fiatalabb korban vállalták az első gyermeket; azonban jellemzően nem vállaltak további gyermeket. Az egygyermekes családmódel vált elfogadottá a társadalomban, a családi értékek hangsúlyozása mellett. A társadalmi értékrendben a gyermekek mellett a háztartás jövedelme, a munka- és lakhatási körülmények, az egészségügy és az iskoláztatás váltak fontossá.

A második demográfiai átmenet időszaka a fogamzásgátlás elterjedésével, a nők későbbi házasságkötésével és a termékenységi mutatók romlásával jellemezhető (*van de Kaa* [1987]). Előjelei a világháborúk végétől felsejlenek, azonban a demográfiai átmenet általánosan az 1960-as évek szexuális forradalmától teljesedik ki (*Caldwell* [1976]). A házasságban élők aránya csökkent, a házasságkötések időpontja

kitolódott, a válások aránya nőtt, és az újrահázasodások aránya csökkent. Ugyan a tinédzserek körében a nem várt terhességek aránya megnövekedett, a termékenység – főként a gyermekvállalás elhalasztása okán – mérséklődött (*Surkyn-Lesthaeghe* [2004]). A születésszám csökkenése nem állt meg a természetes reprodukciós rátánál. A második demográfiai átmenet időszakában a házasságon kívüli együttélési formák terjedtek el, valamint a házasságon kívül született gyermekek aránya tovább nőtt (a nyugat-európai országokban néhány évtized alatt egy számjegyről 40 százalék felettire, lásd *Lesthaeghe* [2011]). A családi értékek helyébe az individuális értékek léptek, a férfi–női szerepek uniformizálása mellett (*Reher* [1998]). A migrációs folyamatok erősödésével egyre inkább többitnikumú társadalmak jöttek (jönnek) létre, amelyek napjainkra a gyermekvállalás háttérét tovább árnyalják. Mindezek a nemzetközi tendenciák a magyar viszonyokban is visszatükröződnek, és enyhítésükre a magyar kormány az elmúlt években számos pénzügyi „ellensúlyozó” eszközt alkalmaz.

Jelen tanulmány a családpolitikai ösztönzők hatásait annak a fényében is vizsgálja, hogy napjainkban a fiatal felnőttek olyan életpályamodellben gondolkodnak, amelynek része a tanulmányok, az önálló egzisztencia megteremtése és a gyermekvállalás, és ez utóbbi – különösen az iskolázottabb szülők esetében – a karrier rovasára mehet (*Adda és szerzőtársai* [2017]). Kérdésfeltevésünk, hogy vajon a lakhatási támogatások legalább részben ellensúlyozzák-e a gyermekvállalással járó többletterheket (és használdozatot) (*Sorvachev–Yakovlev* [2019]).

Családpolitikai ösztönzők Magyarországon

Tanulmányunkban azoknak a – családok jövedelmi helyzetét befolyásoló – költségvetési politikai ösztönzőknek a hatását elemezzük, amelyek összességükben a közelmúltban jelentősen növekedtek, ezáltal jelezve azt a szándékot, hogy a gazdaságirányítók mely gyermekvállaláshoz társítanak magasabb jövedelemtranszfereket. (Emiatt nem tárgyaljuk például a családi pótlékot, amely ugyan családpolitikai ösztönzőként értelmezhető, hiszen a gyermekek neveléséhez, iskoláztatásához nyújt segítséget, azonban az ellátás összege jelentősen nem emelkedett.) Az említett családpolitikai ösztönzők egyik része a személyi jövedelemadó rendszerén keresztül befolyásolja a gyermeket nevelők kiadásait: a családi adókedvezmény révén a kormányzat célja, hogy a gyermeket nevelő, dolgozó szülők munkabérének a gyermeknevelés költségeit fedező részét a családoknál hagyja, nem adóztatja meg. Az ösztönzők másik típusa a családok lakhatási körülményeinek javítását szolgálja, a saját lakás megszerzését támogatja.

Adóban érvényesíthető kedvezmények

A gyermekek után járó kedvezmények egyik meghatározó elemeként a családi adókedvezmény olyan juttatás, amely a munkavállalásból származó és az önálló jövedelmek után fizetendő személyi jövedelemadóban érvényesíthető. A nemzetközi

adópolitikai állásfoglalások szerint egy olyan kedvezmény, amely a legkevésbé torzítja a jövedelmi viszonyokat, hiszen nem közvetlenül a fizetendő adót, hanem az adó alapját csökkenti (OECD [2012], [2018]). A családi kedvezményt a jogosult (jellemzően a családfenntartó) – jogosultsági hónaponként – az eltartottak számától függően a kedvezményezett eltartottak után érvényesítheti.

Havi mértéke a gyermekek számával növekszik: 2019-ben gyermekenként a magyar bruttó átlagkeresetnek megközelítően 19,6 százaléka egy gyermek, 39,2 százaléka két gyermek és 64,7 százaléka három vagy annál több gyermek esetén. Az 1. táblázat a kedvezmény összegét mutatja a bevezetés évétől a jogszabályban már elfogadott időtartamig.

1. táblázat

Az adóalapból havonta leírható összeg gyermekenként, 2011–2020 (forint)

Gyermekek száma	2011–2015	2016	2017	2018	2019	2020
Egy	62 500	66 670	66 670	66 670	66 670	66 670
Kettő	62 500	83 330	100 000	116 670	133 330	133 330
Három vagy több	206 250	220 000	220 000	220 000	220 000	220 000

Forrás: saját szerkesztés, NAV [2019] alapján.

2015-től a családi adókedvezmény kiegészült a családi járulékkedvezménnyel. Ez utóbbi azonban csak akkor érvényesíthető, ha a családi adóalap-kedvezményre az összevont adóalap csak részben nyújt fedezetet. Különbség, hogy míg a családi adókedvezmény az adóalapot, addig a családi járulékkedvezmény a fizetendő járulékok összegét mérsékeli.

A gyermekvállalás mellett a 2015-ös évtől adókedvezményekkel ösztönzi az állam a házasságkötéseket „első házások kedvezménye” címen. Ez egy adóalap-csökkentő kedvezmény, amelynek havi mértéke a bevezetés évében 31 250 forint volt, 2016-tól 33 335 forint. Ez a kedvezmény 24 hónapon keresztül érvényesíthető, akár a családi adókedvezmény mellett is.

Végül, a 2019 februárjában bejelentett családvédelmi akcióterv részeként azok a nők, akik legalább négy gyereket szültek, életük végéig mentesülnek a személyi jövedelemadó fizetése alól, bár ezen állami kedvezmény hatását árnyalja, hogy a többgyermekes családnyak potenciális munkaerőpiaci aktivitása, megszerzett jövedelme erősen behatárolt.

Lakhatási kedvezmények

2012-től indult Magyarországon az Otthonteremtési Program, ennek részeként a megújuló szociálpolitikai támogatás és az otthonteremtési kamattámogatás a gyermeket nevelő és vállaló családok számára (2. táblázat). 2016-tól, majd 2018-tól a program feltételei kedvezőbbé váltak (a szülők korát, a megvásárolni kívánt lakások négyzetméterárát, a lakásnagyságot illetően).

2. táblázat

A családi otthonteremtési kedvezmény összege forintban, 2019

A gyermekek száma	A lakás minimális hasznos alapterülete, m ² (lakás/családi ház)	A támogatás összege (ezer forint)
LAKÁSÉPÍTÉS, ÚJ LAKÁS VÁSÁRLÁSA ESETÉN		
1	40–70	600
2	50–80	2600 vissza nem térítendő állami támogatás + 10 000 államilag támogatott lakáshitel
3 vagy több	60–90	10 000 vissza nem térítendő állami támogatás + 15 000 államilag támogatott lakáshitel
HASZNÁLT LAKÁS VÁSÁRLÁSÁHOZ ÉS CSERÉJÉHEZ, ILLETVE BŐVÍTÉSÉHEZ*		
1	40	600
2	50	1430
3 vagy több	60	2200
4 vagy több	70	2750

* A CSOK mellett a legfeljebb 3 százalékos kamatozású, két gyermekre 10 millió, három gyermektől 15 millió forint összegű kedvezményes hitelt is fel lehet venni használt lakás vásárlására.

Megjegyzés: sajátosság, hogy a támogatások nemcsak a már megszületett gyermekek után vehetők igénybe, hanem – amennyiben a szülők jövőbeli gyermek vállalására tesznek ígéretet – megelőlegezve is. A gyermekvállalás teljesítésére előírt határidő egy gyermek vállalása esetén alapesetben négy év, két gyermek vállalása esetén nyolc év, három vagy több gyermek vállalása esetén tíz év.

Forrás: saját szerkesztés, <https://csalad.hu/> alapján.

A 2019-ben bejelentett családvédelmi akcióterv részeként az állam a második gyermek születésekor egymillió, a harmadiknál négy millió forintot, minden további gyermeknél egy-egy millió forintot vállal át a szülők jelzáloghiteléből.

2019 júliusától bevezették a fiatal házások gyermekvállalási támogatását. Ennek értelmében valamennyi, 41 év alatti életkorú nő 10 millió forint összegű kedvezményes, úgynevezett életkezdesi kölcsönben részesül. E kölcsön törlesztését minden gyermek megszületésénél felfüggesztik három évre, három gyerek után pedig elengedik a fennálló tartozást.

Használt lakás vagy ház vásárlására és felújítására két gyermek esetén 10 millió forintos, három vagy több gyermek esetén 15 millió forintos kamattámogatott hitellehetőség áll a családok rendelkezésére, míg meglévő ingatlan felújítása esetén ezen összegek fele, azaz két gyermeknél 5 millió, három vagy több gyermeknél pedig 7,5 millió forint (<https://csalad.hu/>).

Településtípus szerint differenciált lakhatási kedvezmények – falusi CSOK

A gyermekvállalást ösztönző kedvezmények legújabb eleme összefügg a vidék fejlesztésével: több kedvezményt juttat a vidéken élő családok számára. A támogatással megcélzott települések – amelyek jellemzően távolabb vannak a megyeszékhelyektől, 5000 fő alatti a lakosaik száma, és ez a lakosságszám 2003-hoz képest nagyobb mértékben csökkent, mint az országos átlag – esetében a gyermekes családok lakhatási kedvezményei magasabbak.

Az érintett kistelepüléseken a vissza nem térítendő támogatások (az úgynevezett falusi CSOK) összege kedvezőbb: használt lakások esetén is akkora, mint átlagos településeken az új lakások után járó támogatás (3. táblázat). Megkötés, hogy legfeljebb a támogatási összeg fele fordítható lakásvásárlásra, a fennmaradó részt bővítésre és/vagy korszerűsítésre kell fordítani.

3. táblázat

A családi otthonteremtési kedvezmény összege falun/vidéken,* 2019 (ezer forint)

Gyermekek száma	A támogatás összege
Egy	600
Kettő	2 600
Három vagy több	10 000

* A támogatás összege használt lakás vásárlásakor vagy bővítésekor, kedvezményezett vidéki település esetén.

Forrás: saját szerkesztés, <https://csalad.hu/> alapján.

A magyar nők gyermekvállalási hajlandósága – kutatásaink eredményei

Fiatal felnőttek körében végzett kutatásukban (Sági-Lentner [2018]) azt vizsgáltuk, hogy a családalapításhoz „szokványos” életkort elérő fiatalok gyermekvállalási szándékait lehetségesen megváltoztatja-e a családpolitikai ösztönzők, így a lakhatási támogatási rendszer megléte Magyarországon. A megkérdezés a családi otthonteremtési kedvezmény és az állami kamattámogatás mellett felvehető hitel együttes hatására vonatkozott (az adóban érvényesíthető kedvezményeket a kérdésekben nem nevesítettük). Kérdőíves felmérésünk a 2019 februárjában bejelentett családvédelmi akcióterv új intézkedéseire már nem terjedt ki.

A szerzők által 2016-ban végzett első kérdőíves felmérésben 1332 felsőoktatási hallgató vett részt. Ezután a 2018 első néhány hónapjában megismételt kérdőívben a szerzők már 15 700 felsőoktatásban tanuló diákot kérdeztek meg az ország húsz legjelentősebb egyetemén (4. táblázat).

4. táblázat

A kérdőíves felmérések adatai

Az egyetem neve	Hely	NUTS3 szerinti besorolás	Az egyetemen tanulók száma	Válaszadók száma az első felmérésben	Válaszadók száma a második felmérésben
1. Budapesti Corvinus Egyetem	Budapest	HU101	10 227		921
2. Budapesti Gazdasági Egyetem	Budapest, Zalaegerszeg	HU101 HU223	11 316	902	1 019
3. Budapesti Műszaki Egyetem	Budapest	HU101	19 400		1 747
4. Debreceni Egyetem	Debrecen	HU321	21 089		1 899
5. Eötvös Loránd Tudományegyetem	Budapest, Szombathely	HU101 HU222	23 267		2 095
6. Eszterházy Károly Egyetem	Eger	HU312	3 554		320
7. Kaposvári Egyetem	Kaposvár	HU232	1 570		141
8. Miskolci Egyetem	Miskolc	HU311	5 965		537
9. Nemzeti Közzolgálati Egyetem	Budapest	HU101	2 813		253
10. Neumann János Egyetem	Kecskemét	HU331	2 195		198
11. Nyíregyházi Egyetem	Nyíregyháza	HU323	1 613		145
12. Óbudai Egyetem	Budapest	HU101	7 657		690
13. Pannon Egyetem	Veszprém	HU213	4 257		383
14. Pécsi Egyetem	Pécs	HU231	15 679		1 412
15. Semmelweis Egyetem	Budapest	HU101	9 200		829
16. Soproni Egyetem	Sopron	HU221	1 660		149
17. Széchenyi István Egyetem	Győr	HU221	7 774	430	700
18. Szegedi Tudományegyetem	Szeged	HU333	17 347		1 562
19. Szent István Egyetem	Gödöllő	HU102	7 755		698
20. Testnevelési Egyetem	Budapest	HU101	1 170		105
<i>Összesen</i>			174 338	1332	15 700

A vizsgálatba bevont húsz egyetem összesen 174 338 nappali képzésben tanuló hallgatóval rendelkezett 2018-ban; ez a 202 300 nappali képzésben tanuló egyetemi hallgató 86,2 százaléka. A felmérés reprezentatív volt a jövőben várhatóan magas jövedelmű, felsőoktatásban részt vevő fiatal felnőttek körében is (ők a korcsoport teljes népességének 23,7 százalékát teszik ki).

A kérdőív első részében a válaszadók nemére, korára, lakhelyére, lakáshelyzetére és a testvérek számára kérdeztünk rá, illetve kezdeti munkatapasztalataikra voltunk kíváncsiak, hogy néhány alapvető demográfiai jellemzőt megismerjünk.

Annak feltérképezésére, hogy a válaszadók hogyan ítélik meg a családi és otthonteremtő támogatások ösztönző hatását a gyermekvállalási hajlandóságra, két fő kérdést tettünk fel: „Véleménye szerint az új családtámogatási intézkedések növelik a gyermekvállalási hajlandóságot? Milyen mértékben járulhatnak hozzá a jelenleg érvényes otthonteremtő támogatások a jövőben a lakhatási feltételek kialakításához?”

Az első kérdőíves felmérés eredményei azt mutatták, hogy a válaszadók 73,4 százaléka szerint a lakhatási támogatások javítják a gyermekvállalási hajlandóságukat; azonban mindössze 36,7 százalékuk válaszolt igennel arra a kérdésre, hogy a támogatási rendszer illetően fennmaradása esetén több gyermeket is vállalnának. A válaszadók között az egyik vagy a kétgyermekes családból származók inkább megerősítették a támogatások pozitív ösztönző hatását. A szerzők a felmérésből általánosságban arra a következtetésre jutottak, hogy a lakhatási támogatások ösztönzik a gyermekvállalást.

Az ismételt felmérés eredményei megerősítették, hogy a fiatal felnőttek 75 százaléka úgy véli, a családpolitikai ösztönzők pozitívan befolyásolják a gyermekvállalási hajlandóságot. Mindazonáltal mindössze 20,9 százalékuk (a válaszadók lényegesen alacsonyabb aránya, mint az előző felmérésben) válaszolta azt, hogy amennyiben a támogatások továbbra is fennmaradnak, több gyermeket is vállalnának (5–6. táblázat). A fiatalok családalapítási szándékát feltehetően befolyásolja a felsőoktatási környezet is, amelyben a hallgatók által érzékelt teljesítménykövetelmények fokozódnak (Sándorné [2014]), és így a „versenyszellem” a fiatal, családalapítás előtt álló pályakezdők mindennapjait is áthatja.

Az eredmények arra engednek következtetni, hogy az egyetemista fiatalok viszonylag nagy arányban még nem szeretnének gyereket (elhalasztják a gyermekvállalást). A fő okok között a megfelelő partner/házastárs megtalálásának nehézségeit (40 százalék) és a gyermekekhez kapcsolódó szociális ellátások (bölcsődék, óvodák, védőnői szolgálat stb.) elégtelen voltát jelölték meg (38 százalék). Itt jegyezzük meg, hogy a 2019. februárban meghirdetett családvédelmi akciótervben ismertetett szándék a következő három évben a bölcsődei férőhelyek bővítésére a felmérés időpontjában még nem volt ismert, illetve annak hatásai hosszabb távon is csak nehezen számszerűsíthetők.

Hangsúlyozzuk ugyanakkor, hogy bár kérdőíves felmérésünk reprezentatív mintát képvisel, de mivel tanulmányunk mintájában az alacsonyabb képzettségű fiatalok egyáltalán nem kerültek számbavételre, a gyermekvállalási korban lévő teljes népességre vonatkozóan nem ad információt. Az alacsonyabb iskolázottságú és fiatalabb nők gyermekvállalási döntéseiről Makay [2019] közöl adatokat, s számsorai az egyetemista fiatalok nyilatkozataitól eltérnek. Elemzése szerint a képzetlenebb, fiatalabb életkorban lévő gyermeket vállaló édesanyák a magyar termékenységi ráta elmúlt

5. táblázat

A családpolitikai ösztönzők megítélését megerősítők aránya (százalék)

Egyetem	Összesen	Férfi	Női
1. Budapesti Corvinus Egyetem	72,1	71,8	72,3
2. Budapesti Gazdasági Egyetem	75,3	74,7	75,7
3. Budapesti Műszaki Egyetem	74,7	74,7	74,7
4. Debreceni Egyetem	73,5	72,9	73,9
5. Eötvös Loránd Tudományegyetem	73,9	72,4	74,9
6. Eszterházy Károly Egyetem	78,3	77,6	78,8
7. Kaposvári Egyetem	77,0	76,0	77,7
8. Miskolci Egyetem	77,8	76,3	78,8
9. Nemzeti Közszolgálati Egyetem	76,0	76,2	75,9
10. Neumann János Egyetem	75,9	71,1	79,1
11. Nyíregyházi Egyetem	77,4	74,4	79,4
12. Óbudai Egyetem	70,7	70,3	71,0
13. Pannon Egyetem	76,1	73,1	78,1
14. Pécsi Egyetem	75,2	68,8	79,5
15. Semmelweis Egyetem	70,5	62,3	76,0
16. Soproni Egyetem	77,0	74,5	78,7
17. Széchenyi István Egyetem	78,3	77,6	78,8
18. Szegedi Tudományegyetem	76,0	75,6	76,3
19. Szent István Egyetem	73,8	70,8	75,8
20. Testnevelési Egyetem	74,0	71,6	75,6
Átlag	75,0	72,8	75,9
Szórás	0,02049	0,03347	0,02258

években megfigyelt emelkedésében érdemi szerepet játszottak. Jelen kutatásunkból így adódik, hogy a felmérésünkben részt vevők körét a felsőoktatáson kívüli fiatalokra is indokolt kiterjeszteni és összehasonlítani, hogy az otthoneremtési támogatások hogyan befolyásolják a gyermekvállalási döntéseket az eltérő képzettségi szintű csoportokban, illetve a települési kategóriákban a különböző képzettségű fiataloknál hogyan koncentrálnak.

Az eredmények azt mutatják, hogy a lakhatási támogatásokat azok a válaszadók tekintik előnyösnek, akik a diploma megszerzése után alacsony vagy közepes árfekvésű lakókörnyezetben kívánnak telepedni (7. táblázat). Ezzel ellentétben azok, akik költségesebb környéken vásárolnának lakást, várhatóan nem fogják igényelni a lakhatási támogatásokat. Az okok abban keresendők, hogy azok a fiatal felnőttek, akik alacsonyabb ingatlanpiaci árakkal jellemezhető helységekből kívánnak letelepedni (banki adósság nélkül is vásárolhatnak lakást vagy házat), azok lesznek, akik az otthoneremtési támogatásokból részesülni fognak. Ebből a szempontból az otthoneremtési támogatás nem vonzó

6. táblázat

Az ösztönzők hatására tervez gyermekvállalást (százalék)

Egyetem	Összesen	Férfi	Női
1. Budapesti Corvinus Egyetem	19,9	19,6	20,1
2. Budapesti Gazdasági Egyetem	20,3	18,7	21,4
3. Budapesti Műszaki Egyetem	20,4	19,5	21,0
4. Debreceni Egyetem	22,2	21,0	23,0
5. Eötvös Loránd Tudományegyetem	20,8	17,5	23,0
6. Eszterházy Károly Egyetem	20,1	19,2	20,7
7. Kaposvári Egyetem	19,5	19,7	19,4
8. Miskolci Egyetem	21,1	20,7	21,4
9. Nemzeti Közszerológati Egyetem	22,0	20,8	22,8
10. Neumann János Egyetem	21,7	20,1	22,8
11. Nyíregyházi Egyetem	19,0	18,3	19,5
12. Óbudai Egyetem	22,0	18,9	24,1
13. Pannon Egyetem	21,8	20,0	23,0
14. Pécsi Egyetem	21,0	20,7	21,2
15. Semmelweis Egyetem	21,7	20,5	22,5
16. Soproni Egyetem	21,9	20,9	22,6
17. Széchenyi István Egyetem	21,0	20,3	21,5
18. Szegedi Tudományegyetem	22,5	22,1	22,8
19. Szent István Egyetem	22,9	20,1	24,8
20. Testnevelési Egyetem	22,3	20,8	23,3
Átlag	20,9	19,8	21,9
Szórás	0,01032	0,01317	0,01321

olyan fiatal felnőttek számára, akik a frekvenciáltabb, magasabb árfekvésű környezetben (például a fővárosban vagy más fejlett ipari területek közelében) kívánnak élni. Kutatási eredményeink igazodnak a citált nemzetközi tendenciákhoz e téren is, hiszen a széles körű családtámogatási rendszer jobbára a frekvenciált ipari-egyetemi központoktól távolabb letelepedni szándékozók számára nyújt hathatós segítséget.

A kutatási eredmények azt is jelzik, hogy a lakhatási támogatások összege nem elég magas ahhoz, hogy ösztönözze a gyermekvállalást, tekintettel arra, hogy ezek a fiatal felnőttek a fejlettebb nagyobb városokban fognak munkát és lakóhelyet keresni, ahol a lakások egyre drágábbak. Rövid távra előretekintve *Riederer-Buber-Ennser* [2016] tanulmánya megerősíti azt a következtetést, hogy bár a gyermekvállalási hajlandóság hasonló a nagyvárosokban és a vidéken élő fiatalok esetében, azonban ténylegesen a gyermekvállalás valószínűsége kisebb a nagyvárosban élőkénél.

A lakásárak Magyarországon az elmúlt években jelentősen növekedtek (8. táblázat), és ez a lakáspiaci trend nemcsak a fővárosban (Budapestben), hanem a vidéki

7. táblázat

A tervezett lakóhely és a gyermekvállalási hajlandóság összefüggése

	Érték	Szabadságfok	Kétoldali szignifikancia
Pearson-féle χ^2 -próba	8015,757 ^a	3	0,000
Kapcsolat szignifikanciája	7615,754	3	0,000
Egyirányú kapcsolat erőssége	7491,397	1	0,000
Elemszám	15 692		

^a 0 cella (0,0 százalék) tartalmazott 5-nél kisebb várható értéket. A legkisebb elvárt érték 244,56.

városokban is lerontotta a lakástámogatási kedvezmények hatásait. A 2017-es 11 százalékos árszintnövekedéshez képest 2018-ban a lakások árai országosan 18 százalékkal nőttek. Az összes megyében drágulást figyelhettünk meg a lakáspicon; az országos átlagnál nagyobb ütemben nőttek az árak Budapesten, továbbá Heves, Komárom-Esztergom, Borsod-Abaúj-Zemplén, Zala, Bács-Kiskun, Fejér, Jász-Nagykun-Szolnok és Csongrád megyékben. Településtípusonként vizsgálva a lakáspiaci árak változását, 2018-ban Budapesten átlagosan 21,2 százalék, a megyeszékhelyeken és a megyei jogú városokban 18,3 százalék, a városokban 12,9 százalék, míg a községekben 14,6 százalék volt a növekedés üteme (Valkó [2019]).

8. táblázat

Az átlagos GDP/fő és a lakásárak az egyetemek régióiban

NUTS3 régió	Az egyetem 4. táblázatbeli sorszáma	GDP/fő (PPS) az Európai Unió átlagában, 2016 (százalék)	Átlagos lakásárak négyzetméterenként (ezer forint)
HU101	1., 2., 3., 5., 9., 12., 15., 20.	136	520
HU102	19.	54	300
HU213	13.	51	220
HU221	17., 16.	92	320
HU222	5.	67	260
HU223	2.	51	210
HU231	14.	44	200
HU232	7.	41	250
HU311	8.	47	150
HU321	4.	47	280
HU323	11.	38	210
HU331	10.	51	240
HU333	18.	51	230

Forrás: <https://www.ingatlanet.hu/statisztika/Magyarorsz%C3%A1g> alapján saját szerkesztés.

A falusi CSOK hatásait kérdőíves felmérésünkben nem tudtuk megbecsülni (hiszen a kedvezmény 2019 februárjában vált először ismertté). A Magyar Nemzeti Bank Lakáspiaci jelentése azonban a lakáspiac keresleti tényezőinek elemzése során kitér a CSOK-kal érintett kistelepüléseken az ingatlanpiaci tranzakciók összegének vizsgálatára (MNB [2019]). Megállapítása, hogy a lakásárak drágulása mellett a háztartások egyre olcsóbb ingatlanokat vásárolnak, illetve ezzel összefüggésben a falusi CSOK-programban érintett kistelepüléseken a támogatás mértéke érdemi az adásvételi ügyletek értékéhez képest, ezért a – babaváró támogatással kiegészülő – otthoneremtési támogatás relatíve magas összegei érdemben növelik majd e települések vonzerejét.

Összefoglalás és következtetések

Tanulmányunkban a családtervezéssel, gyermekvállalással kapcsolatos folyamatokat azok költségvetési politikai vetületében elemeztük. A második demográfiai forradalmat követően napjainkra a termékenységi ráta Európában a reprodukcióhoz szükséges szint alá csökkent, Magyarországon pedig az európai átlaghoz képest is kedvezőtlenebbül alakult a demográfiai kép. A Bongaarts–Feeney-módszer szerint korrigált teljes termékenységi arányszám 1,5 körüli értéke nem vetít előre számottevő változást a gyermekszámokban a következő évekre nézve.

A szakirodalom a gyermekvállalásban a legfontosabbnak ítélt tényezők között biológiai, társadalmi, közgazdasági és térségi tényezőket említ. Ezek körében a társadalmi közegben megfigyelhető, különösen a család fogalmához kötődő érzelmi tényezőket (a családalapítást, illetve a gyermekvállalás okait és időzítését, adott esetben a gyermekvállalás elutasítását) rendkívül nehéz feltérképezni, még inkább egy külső (pénzügypolitikai) szereplőnek befolyásolni. Bár a gyermekvállalási döntéseket a háztartások erőforrás-allokációja nagymértékben meghatározza, azokat költségvetési (adó- és támogatáspolitikai) eszközökkel nem vagy csak nagyon korlátozottan lehet áttörni, vagyis a magyar viszonyokra elvégzett kutatásaink eredményei a nemzetközi szakirodalomban feltárt körülményekhez igazodnak.

Kutatásunk alapján elmondható, hogy a Magyarországon bevezetett családpolitikai intézkedések a még gyermekvállalás előtt álló fiatal felnőttek gyermekvállalási hajlandóságát idővel javíthatják, azonban a karrier- és a jövedelmi kérdések miatt ez a döntésük későbbre halasztódik. A gyermekvállalás költségeit társadalmunkban leggyakrabban a fiatal párok lakhatási körülményeivel és annak terheivel hozzák összefüggésbe – e tekintetben segíthet a közelmúltban bevezetett otthoneremtési támogatási rendszer, amely elősegíti a szülők lakásvásárlását (lakásépítését). Az otthoneremtési támogatás igénybevételének hatásossága területileg eltérő: a munkahelyek szempontjából frekvenciátalabb nagyvárosokban relatíve kevésbé járul hozzá a gyermeket vállaló családok lakhatási feltételeihez, mint az elmaradottabb kistelepüléseken.

A családpolitikai ösztönzők eredményessége nagymértékben függ a fiatal házaspárok életszínvonalától és etikai-erkölcsi normáitól mind a hazai, mind a nemzetközi térben. A tartós, jelentős változások csak a gazdasági körülmények javulásával és javarészt az értékek megőrzésével, vagyis a család mint érték rögzülésével összhangban

érhetőek el, és az utóbbit leginkább az oktatás és a családközpontú normák befolyásolják. Az egyetemista populáció körében feltárt eredmények alapján ma még nehezen prognosztizálható, hogy az otthonteremtési kedvezmények által milyen időtávon és mekkora demográfiai hatás jelentkezik. Mint ahogy összetett kérdés annak prognosztizálása is, hogy mekkora mértékben emelkedhet a teljes termékenységi arányszám vagy az élve születések éves száma a demográfiai helyzeten egyértelműen javítási szándékozó intézkedések hatására.

Hivatkozások

- ADDA, J.–DUSTMANN, C.–STEVENS, K. [2017]: The Career Costs of Children. *Journal of Political Economy*, Vol. 125. No. 2. 293–337. o. <https://doi.org/10.1086/690952>.
- ANTALÓCZY KATALIN–BOD PÉTER ÁKOS–CSÁKI GYÖRGY–CSILLAG ISTVÁN–GYÖRFFY DÓRA–HÁRS ÁGNES–HERCZOG LÁSZLÓ–KARSAI GÁBOR–LOSONCZ MIKLÓS–MIHÁLYI PÉTER–OBLATH GÁBOR [2018]: Körkérdés a bérfelzárkóztatás határaitól. *Külgazdaság*, 62. évf. 9–10. sz. 3–99. o.
- BASTEN, S.–HUININK, J.–KLÜSENER, S. [2012]: Spatial variation of sub-national trends in Austria, Germany and Switzerland. *Comparative Population Studies*, Vol. 36. No. 2–3. 573–614. o. <http://www.comparativepopulationstudies.de/index.php/CPoS/article/view/79/71>.
- Becker, G. S. [1965]: A Theory of the Allocation of Time. *Economic Journal*, Vol. 75. No. 299. 493–517. o. <https://doi.org/10.2307/2228949>.
- BECKER, G. S.–LEWIS, H. G. [1973]: On the Interaction between the Quantity and Quality of Children. *Journal of Political Economy*, Vol. 81. No. 2. (Part II.) 279–288. o. <https://doi.org/10.1086/260166>.
- BONGAARTS, J. [1978]: A Framework for Analyzing the Proximate Determinants of Fertility. *Population and Development Review*, Vol. 4. No. 1. 105–132. o. <https://doi.org/10.2307/1972149>.
- BONGAARTS, J. [1987]: The proximate determinants of fertility. *Technology in Society*, Vol. 9. No. 3–4. 243–260. o. [https://doi.org/10.1016/0160-791x\(87\)90003-0](https://doi.org/10.1016/0160-791x(87)90003-0).
- BONGAARTS, J. [1993]: The Supply-Demand Framework for the Determinants of Fertility: An Alternative Implementation. *Population Studies*, Vol. 47. No. 3. 437–456. o. <https://doi.org/10.1080/0032472031000147236>.
- BONGAARTS, J.–FEENEY, G. [1998]: On the quantum and tempo of fertility. *Population and Development Review*, Vol. 24. No. 2. 271–291. o. <https://doi.org/10.2307/2807974>.
- BOYLE, P. J.–GRAHAM, E.–FENG, Z. [2007]: Contextualising demography: The significance of local clusters of fertility in Scotland. MPIDR Working Paper, No. 036. 1–40. o. (Max Planck Institute for Demographic Research, Rostock.) <https://doi.org/10.4054/mpidr-wp-2007-036>.
- BULATAO, R. A. [1981]: Values and disvalues of children in successive childbearing decisions. *Demography*, Vol. 18. No. 1. 1–25. o. <https://doi.org/10.2307/2061046>.
- CALDWELL, J. C. [1976]: Towards a Restatement of Demographic Transition Theory. *Population and Development Review*, Vol. 2. No 3–4. 321–366. o. <https://doi.org/10.2307/1971615>.
- COALE, A. J.–TRUSSELL, T. J. [1974]: Model fertility schedules: variation in the age structure of child bearing in human populations. *Population Index*, Vol. 40. No. 2. 185–258. o. <https://doi.org/10.2307/2733910>.
- CULLISON, W. E. [1977]: The Economic Theory of Fertility Decline: Comment. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 91. No. 2. 345–348. o. <https://doi.org/10.2307/1885422>.

- DAVIS, K.–BLAKE, J. [1956]: Social structure and fertility: An analytic framework. *Economic and Cultural Change*, Vol. 4. No. 3. 211–235. o. <https://doi.org/10.1086/449714>.
- DE BEER, J.–DEERENBERG, I. [2007]: An explanatory model for projecting regional fertility differences in the Netherlands. *Population Research and Policy Review*, Vol 26. No. 5–6. 511–528. o. <https://doi.org/10.1007/s11113-007-9040-y>.
- DETRAY, D. N. [1973]: Child Quality and the Demand for Children. *Journal of Political Economy*, Vol. 81. No. 2. (Part II.) 70–95. o. <https://doi.org/10.1086/260154>.
- EASTERLIN, R. A. [1978]: The economics and sociology of fertility: a synthesis. Megjelent: *Tilly, C. (szerk.): Historical Studies of Changing Fertility*. Princeton University Press, 57–134. o.
- EASTERLIN, R. A.–POLLAK, R. A.–WACHTER, M. L. [1980]: Toward a More General Economic Model of Fertility Determination: Endogenous Preferences and Natural Fertility. Megjelent: *Easterlin, R. A. (szerk.): Population and Economic Change in Developing Countries*. University of Chicago Press, 81–150. o. <http://www.nber.org/chapters/c9664.pdf>.
- FIORI, F.–GRAHAM, E.–FENG, Z. [2014]: Geographical variations in fertility and transition to second and third birth in Britain. *Advances in Life Course Research*, Vol. 21. 149–167. o. <https://doi.org/10.1016/j.alcr.2013.11.004>.
- FREEDMAN, R.–FREEDMAN, D. [1991]: The role of family planning performances as a fertility determinant. Megjelent: *Phillips, J.–Ross, J. (szerk.): Family Planning Programs and Fertility*. Oxford University Press, 1–40. o.
- GRONAU, R. [1973]: The Effect of Children on the Housewife's Value of Time. *Journal of Political Economy*, Vol. 81. No. 2. (Part II.) 168–199. o. <https://doi.org/10.1086/260160>.
- KELM, H. [2018]: Are Women in Family Business Supported Enough by the Polish Family Policy? *Przedsiębiorczość i Zarządzanie*, Vol. 19. No. 7. 483–498. o.
- KSH [2019]: Teljes termékenységi arányszám (1990–2016). Egy nőre jutó gyermekek száma. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, https://www.ksh.hu/docs/hun/eurostat_tablak/tabl/tsdde220.html.
- KULU, H. [2013]: Why do fertility levels vary between urban and rural areas? *Regional Studies*, Vol. 47. No. 6. 895–912. o. <https://doi.org/10.1080/00343404.2011.581276>.
- KULU, H.–BOYLE, P. J. [2009]: High fertility in city suburbs: Compositional or contextual effects? *European Journal of Population*, Vol. 25. No. 2. 157–174. o. <https://doi.org/10.4054/mpidr-wp-2007-034>.
- KULU, H.–BOYLE, P. J.–ANDERSSON, G. [2009]: High suburban fertility: Evidence from four Northern European countries. *Demographic Research*, Vol. 21. 915–944. o. <https://doi.org/10.4054/mpidr-wp-2008-021>.
- LEIBENSTEIN, H. [1975]: The Economic Theory of Fertility Decline. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 89. No. 1. 1–31. o. <https://doi.org/10.2307/1881706>.
- LLEBOWITZ, A. [1974]: Home Investments in Children. *Journal of Political Economy*, Vol. 82. No. 2. 82–95. o. <https://doi.org/10.1086/260295>.
- LESTHAEGHE, R. [2011]: The second demographic transition. A conceptual map for the understanding of late modern demographic developments in fertility and family formation. *Historical Social Research*, Vol. 36. No. 2. 179–218. o. <https://doi.org/10.12759/hsr.36.2011.2.179-218>.
- LIGHTBOURNE, R. [1985]: Individual preferences and fertility behaviour. Megjelent: *Cleland, J.–Hobcraft, J. (szerk.): Reproductive Change in Developing Countries: Insights from the World Fertility Survey*. Oxford University Press, Oxford.
- MAKAY ZSUZSANNA [2019]: Fiatalkori gyermekvállalás Magyarországon. *Korfa*, 19. évf. 1. sz. <https://demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/korfa/article/view/2763/2669>.

- MALTHUS, T. R. [1798]: *An Essay on the Principle of Population and a Summary View of the Principle of Population*. 1–134. o. *An Essay on the Principle of Population, as it Affects the Future Improvement of Society with Remarks on the Speculations of Mr. Godwin, M. Condorcet, and Other Writers*. Electronic Scholarly Publishing Project, <http://www.esp.org/books/malthus/population/malthus.pdf>.
- MIHÁLYI PÉTER [2019]: A gyermekvállalás határhasznai és határköltégei. *Pénzügyi Szemle*, 64. évf. 4. sz. 554–569. o. https://doi.org/10.35551/PSZ_2019_4_5.
- MNB [2019]: Lakáspiaci jelentés. Magyar Nemzeti Bank, május <https://www.mnb.hu/kiadvanyok/jelentesek/lakaspiaci-jelentes/lakaspiaci-jelentes-2019-majus>.
- NAMBOODIRI, N. K. [1974]: Which Couples at Given Parities Expect to Have Additional Births? An Exercise in Discriminant Analysis. *Demography*, Vol. 11. No. 1. 45–56. o. <https://doi.org/10.2307/2060698>.
- NAV [2019]: A családokat érintő adóalap-kedvezmények (első házások kedvezménye és családi kedvezmény) szabályai. 73. információs füzet. Nemzeti Adó- és Vámhivatal, <https://www.nav.gov.hu/search/searchresults?query=%2273.+inform%C3%A1ci%C3%B3s+f%C3%BCzet+%22>.
- NERLOVE, M. [1975]: *Economic Growth and Population: Perspectives of the “New Home Economics”*. Northwestern University. http://library.isical.ac.in:8080/jspui/bitstream/10263/5128/2/marc_sz%C3%A1zal%C3%A9k20nerlove_sz%C3%A1zal%C3%A9k20speech_sz%C3%A1zal%C3%A9k20type.pdf.
- NEYER, G.–THÉVENON, O.–MONFARDINI, C. [2016]: Policies for Families: Is there a Best Practice? *Families and Societies*. European Policy Brief. 1–12. o. https://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/policy_briefs/policy_brief_families-and-societies_122016.pdf.
- OECD [2012]: Special Feature: Trends in personal income tax and employee social security contribution schedules. *Megjelent: Taxing Wages 2011*. OECD Publishing, Párizs, http://dx.doi.org/10.1787/tax_wages-2011-3-en.
- OECD [2018]: *Taxing Wages 2018*. OECD Publishing, Párizs, https://doi.org/10.1787/tax_wages-2018-en.
- OECD [2019]: Public spending on family benefits 2015. OECD Family Database, <http://www.oecd.org/els/family/database.htm>.
- OLÁH S. LÍVIA [2015]: *Changing Families in the European Union: Trends and Policy Implications*. *Families and Societies*, Working Paper, No. 44. 1–41. o. <http://www.familiesandsocieties.eu/wp-content/uploads/2015/09/WP44Olah2015.pdf>.
- REHER, D. S. [1998]: Family Ties in Western Europe: Persistent Contrasts. *Population and Development Review*, Vol. 24. No. 2. 203–234. o. <https://doi.org/10.2307/2807972>.
- RIEDERER, B.–BUBER-ENNSER, I. [2016]: Realisation of Fertility Intentions in Austria and Hungary: Are Capitals Different? *Vienna Institute of Demography Working Papers*, No. 08. https://www.oeaw.ac.at/fileadmin/subsites/Institute/VID/PDF/Publications/Working_Papers/WP2016_08.pdf.
- ROBINSON, W. C. [1997]: The Economic Theory of Fertility Over Three Decades. *Population Studies*, Vol. 51. No. 1. 63–74. o. <https://doi.org/10.1080/0032472031000149736>.
- SÁGI JUDIT–LENTNER CSABA [2018]: Certain Aspects of Family Policy Incentives for Child-bearing. *A Hungarian Study with an International Outlook*. *Sustainability*, Vol. 10. No. 11. 3976. <https://doi.org/10.3390/su10113976>.
- SÁNDORNÉ KRISZT ÉVA [2014]: A felsőoktatás küldetésének értelmezése és teljesítményének mérhetősége. *Köz-Gazdaság*, 9. évf. 1. sz. 61–80. o.
- SIMON, J. L. [1975]: Puzzles and Further Explorations in the Interrelationships of Successive Births with the Husband’s Income, Spouse’s Education and Race. *Demography*, Vol. 12. No. 2. 259–274. o. <https://doi.org/10.2307/2060764>.

- SOBOTKA, T. [2017]: Childlessness in Europe: Reconstructing long-term trends among women born in 1900–1972. Megjelent: *Kreyenfeld, M.–Konietzka, D.* (szerk.): *Childlessness in Europe: Contexts, Causes, and Consequences*. Demographic Research Monographs (A series of the Max Planck Institute for Demographic Research). Springer, 17–53. o. https://doi.org/10.1007/978-3-319-44667-7_2.
- SORVACHEV, I.–YAKOVLEV, E. [2019]: Short-Run and Long-Run Effects of Sizable Child Subsidy: Evidence from Russia. NES Working Paper, No. 254. LSE IGA Research Working Paper Series, No. 8.
- SPÉDER ZSOLT (szerk.) [2011]: Demográfiai jövőkép. Magyarország demográfiai jövőjét meghatározó tényezők alakulásának áttekintése és értékelése a fenntarthatóság szempontjából. NFFT Műhelytanulmányok, 1. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, Budapest.
- SPÉDER ZSOLT–KAPITÁNY BALÁZS [2014]: Influences on the Link Between Fertility Intentions and Behavioural Outcomes. Megjelent: *Philipov, D.–Liefbroer, A. C.–Klobas, J. E.* (szerk.): *Reproductive Decision-Making in a Macro-Micro Perspective*. Springer, 79–112. o.
- SURKYN, J.–LESTHAEGHE, R. [2004]: Value Orientations and the Second Demographic Transition (SDT) in Northern, Western and Southern Europe: An Update. 216 *Demographic Research*, S. C. 3 No. 3. 45–68. o. <https://doi.org/10.4054/demres.2004.s3.3>.
- VALKÓ DÁVID [2019]: OTP Lakóingatlan Értéktérkép 2019/1. OTP Jelzálogbank, https://www.otpbank.hu/OTP_JZB/file/OTP_Lakoingatlan_Ertektkerkep_2019_1.pdf.
- VAN DE KAA, D. J. [1987]: Europe's Second Demographic Transition. *Population Bulletin*, No. 42. Population Reference Bureau, Washington, <https://estvitaesydemografia.files.wordpress.com/2013/04/europec2b4s-second-demographic-transition.pdf>.
- VID–IIASA [2018]: European Demographic Datasheet 2018. Vienna Institute of Demography–International Institute for Applied Systems Analysis–Wittgenstein Centre (IIASA, VID/OEAW, WU), Bécs, www.populationeurope.org.
- WILLIS, R. J. [1973]: A New Approach to the Economic Theory of Fertility Behavior. *Journal of Political Economy*, Vol. 81. No. 2. (Part I.) 14–64. o. <http://dx.doi.org/10.1086/260152>.
- ZEMAN, K.–SOBOTKA, T. [2016]: Estimating tempo effect and alternative fertility indicators. Documentation for the European Demographic Datasheet, 1–4. o. http://edds2016.populationeurope.org/download/files/links/EDS2016_tempo_detailed.pdf.